

05

ใต้ถุนเรือนในบริบทของสังคมไทย: การเปลี่ยนแปลงสู่พื้นที่ใช้งานหลัก*

The Space under stilt houses in a Thai Social Context: The Transformation to a Main Functional Space

ณัฐวดี สัตนันท์ **

Nuttawadee Suttanan

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “ใต้ถุนเรือน...การเปลี่ยนผ่านจากอดีตสู่ปัจจุบัน” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรสถาปัตยกรรมผังดิน, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

** นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาสถาปัตยกรรมผังดิน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

“เรือนพักอาศัยพื้นถิ่น” เป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทหนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา โดยเรือนพักอาศัยในแต่ละภูมิภาคของไทยมักจะมีลักษณะเฉพาะตัวแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศ สภาพแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมของพื้นที่นั้นๆ แต่ลักษณะร่วมประการหนึ่งของเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นในประเทศไทย คือการ “ยกพื้นเรือน” ซึ่งเป็นการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติและบริบทโดยรอบได้เป็นอย่างดี โดยพื้นที่ว่างที่เกิดจากยกพื้นเรือน เรียกว่า “ใต้ถุนเรือน” ใต้ถุนเรือนเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องของพื้นที่ให้เหมาะกับสภาพสังคม วิถีชีวิต และความเป็นอยู่ของผู้อาศัย ไม่ได้หยุดนิ่งหรือคงสภาพเดิมมาตั้งแต่อดีต จากสภาพพื้นที่ใต้ถุนเรือนที่เป็นเพียงพื้นที่สกปรก มีประโยชน์เพียงแค่ช่วยให้อากาศพัดผ่าน ใช้เก็บของหรือใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์ รวมถึงความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการใช้พื้นที่ใต้ถุน ทั้งในเรื่องของการถือหัวหรือการไม่เดินลอดใต้ถุน และความเชื่อที่ว่าใต้ถุนเป็นพื้นที่อัปมงคล จึงเปลี่ยนแปลงเป็นพื้นที่ที่มีการใช้งานที่หลากหลาย และกลายเป็น “พื้นที่ใช้งานหลัก” อีกพื้นที่หนึ่งของเรือน

คำสำคัญ: ใต้ถุนเรือน, การเปลี่ยนแปลง, สังคมไทย, เรือนพื้นถิ่น

A b s t r a c t

The Vernacular house is one type of vernacular architecture which changes constantly. In Thailand, houses in each region possess unique characteristics depending on the topography, environment, social background and the culture of each region. Yet, there is one constant characteristic of vernacular houses in Thailand that can be found in almost every region of the country. This characteristic is the “raised floor”, which is a good example of the natural and contextual adaptation of the vernacular house. The space created by the “raised floor” is called “TAITHUN”. In the midst of the current, rapidly changing and popular wave of house building, which creates varieties in the design of Thai vernacular houses, the under house space has constantly changed. From the past to the present, the functions and physical characteristics of such spaces have been adapted to suit the social conditions and the ways the people live their lives instead of being static. Therefore, the past perception of the under house space as a dirty, useless area mainly used to breed animals and the old beliefs that the space is inauspicious and that people should not walk under it has changed. In the present context, the under house space has become a space of various functions and more importantly, one of the main functional spaces of the house.

Keywords: The Space under stilt houses, Transformation, Thai Social, Vernacular house

บทนำ

สถาปัตยกรรมในพื้นที่ต่างๆ ย่อมมีความหลากหลายแตกต่างกัน ตามลักษณะพื้นที่ สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนยุคสมัยในการก่อสร้าง เราจึงสามารถแบ่งสถาปัตยกรรมประเภทต่างๆ ได้มากมาย “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น” เป็นสถาปัตยกรรมอีกประเภทหนึ่งที่น่าสนใจ โดย “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น” อาจหมายรวมถึงสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นในแต่ละท้องถิ่นเพื่อสนองความต้องการของตน ซึ่งอาจมีลักษณะแตกต่างกันไปตามสภาพสังคม สภาพแวดล้อม และมีรูปแบบของสิ่งก่อสร้างที่เหมาะสมกับการดำเนินชีวิต สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงมักเปลี่ยนแปลงตามสภาพแวดล้อม เวลา และบริบทของสังคมนั้น

“เรือนพักอาศัยพื้นถิ่น” เป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทหนึ่งที่มนุษย์ดัดแปลงจากธรรมชาติ สร้างขึ้นตามประโยชน์ใช้สอย ประเพณี และวัฒนธรรมของกลุ่มชนแต่ละสังคม รวมทั้งเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม เรือนพักอาศัยพื้นถิ่นในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกันตามลักษณะภูมิประเทศ ประเพณี วัฒนธรรมของพื้นที่ดังกล่าว เรือนพักอาศัยพื้นถิ่นในประเทศไทยนั้นก็มีความหลากหลายตามสภาพแวดล้อม แสดงให้เห็นถึงความกลมกลืนของสถาปัตยกรรมและวิถีชีวิตของสมาชิกในพื้นที่นั้นๆ ได้เป็นอย่างดี เรือนพักอาศัยพื้นถิ่นจึงเป็นสถาปัตยกรรมที่สะท้อนถึงความเข้าใจในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติของคนไทย เห็นได้จาก

ความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรม สภาพแวดล้อม และวิถีการดำเนินชีวิตของผู้อยู่อาศัย ทุกองค์ประกอบของเรือนพื้นถิ่นได้รับการออกแบบให้พึ่งพากันและกัน ส่งผลให้บทบาทของสถาปัตยกรรมไม่ได้เป็นเพียงที่กำบัง แต่ยังทำหน้าที่เสมือนเครื่องมือของมนุษย์ในการอยู่อาศัย ให้สามารถปรับตัวและอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อม มีกลไกในการขับเคลื่อนให้การดำรงอยู่ของมนุษย์มีความสมบูรณ์

จากข้างต้นทำให้เกิดข้อสังเกตประการหนึ่งว่า ถึงแม้การสร้างบ้านเรือนในประเทศไทยจะมีความหลากหลายและแตกต่างตามลักษณะภูมิประเทศ สภาพแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม แต่พบว่ามีลักษณะร่วมอย่างหนึ่งที่มักพบในเรือนพื้นถิ่นของไทยไม่ว่าภูมิภาคใด สิ่งนั้นคือ “การยกพื้นเรือน” โดยพื้นที่ว่างในบริเวณที่มีการยกพื้นเรือนขึ้นนั้น เรียกว่า “ใต้ถุนเรือน”

ในปัจจุบันปรากฏการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพซึ่งทำให้เกิดความหลากหลายในรูปแบบเรือนที่พักอาศัยพื้นถิ่นของไทย กล่าวคือมีทั้งเรือนแบบดั้งเดิมและเรือนที่ได้รับอิทธิพลของการสร้างบ้านตามสมัยนิยม การใช้งานพื้นที่ใต้ถุนเรือนจึงมีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพสังคม วิถีชีวิต และความเป็นอยู่ของผู้อาศัย และนับว่าเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ใต้ถุนเรือนดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นประเด็นการศึกษาของบทความนี้ว่า ในบริบทของสังคมไทย

มีการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ใต้ถุนเรือนทั้งการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและการเปลี่ยนแปลงด้านคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต บริบทโดยรอบ อย่างไรก็ตามอดีตจนปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของบทความ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยเจาะจงไปที่เรือนพักอาศัยที่มีการยกพื้นเรือนและเน้นเฉพาะลงไปในพื้นที่ “ใต้ถุนเรือน” เพื่อเป็นการศึกษาที่มา และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพื้นที่บริเวณนี้ ทั้งในด้านการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ หน้าที่การใช้งาน และคติความเชื่อในพื้นที่นี้ นับตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน

การศึกษานี้เป็นการศึกษาจากเอกสารเบื้องต้น โดยอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลเนื้อหาจากเอกสารหรืองานวิจัยที่มีการกล่าวถึงพื้นที่ใต้ถุนเรือน ซึ่งเป็นประเด็นหลักในการศึกษา รวมทั้งประเด็นอื่นๆ ที่ใกล้เคียงร่วมกับการลงพื้นที่ภาคสนามเก็บข้อมูลพื้นฐานจากเรือน กรณีศึกษาในชุมชนท่าสะแบง จังหวัดร้อยเอ็ด และชุมชนทุ่งเพือ จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งเป็นการเลือกศึกษาจากเรือนที่พักอาศัยพื้นถิ่นใน 2 ภูมิภาค คือ เรือนที่พักอาศัยพื้นถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลาง โดยเลือกจากลักษณะร่วมทางกายภาพประการหนึ่งของเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นทั้ง 2 กลุ่ม นั่นคือ “การยกพื้นเรือนใต้ถุนสูง” เพื่อศึกษาเปรียบเทียบว่าเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นที่มีที่ตั้งแตกต่างกันจะมีการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ใต้ถุนเรือน เหมือนหรือต่างกันหรือไม่ อย่างไร โดยมีเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่กรณีศึกษาเป็นชุมชนที่มีการตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำเป็นหลัก แต่มีลักษณะที่แตกต่างกันตรงที่ชุมชนทุ่งเพือจะมีการตั้งบ้านเรือนไปตามแนวแม่น้ำ ในขณะที่ชุมชนท่าสะแบงจะตั้งบ้านเรือนกระจุกตัวรวมกันอยู่บริเวณพื้นที่เดียวกัน ส่วนลักษณะเรือนตัวอย่าง ผู้ศึกษาใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เลือกศึกษาเรือนที่มีลักษณะเป็นเรือนยกพื้นใต้ถุนสูงที่มีการต่อเติมหรือปรับปรุงบริเวณใต้ถุนเรือน

จาก “การยกพื้นเรือน” สู่ “ใต้ถุนเรือน” : ลักษณะร่วมที่พบในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน

“ใต้ถุนเรือน” คือลักษณะร่วมประการหนึ่งที่มีพบในเรือนพื้นถิ่นของไทยไม่ว่าภูมิภาคใด จุดเริ่มต้นของพื้นที่ใต้ถุนเรือนนั้น เกิดจากการยกพื้นเรือน ซึ่งเป็นการออกแบบให้เข้ากับสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศของไทย คือการป้องกันน้ำท่วมและป้องกันภัยจากสัตว์อันตราย รวมทั้งทำให้ลมพัดผ่านได้สะดวก และเกิดเป็นที่ว่างที่เรียกกันว่า “ใต้ถุนเรือน” ใต้ถุนเรือนจึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของการปรับตัวเพื่อเข้ากับธรรมชาติได้เป็นอย่างดี

การสร้างเรือนในลักษณะที่มีการยกพื้นเรือน นอกจากจะเป็นลักษณะร่วมที่พบมากในประเทศไทย ยังถือเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย ดังที่ เกรียงไกร เกิดศิริ ได้กล่าวถึงประเด็นนี้ในบทความ “เรือนยกพื้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ความว่า

รูปแบบของ “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัย” (Vernacular dwelling House) อันเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือการสร้างบ้านเรือนด้วยไม้ตามระบบเสาและคานในลักษณะเรือนยกพื้นสูงมีหลังคาทรงจั่ว ซึ่งเดิมที่ใช้โครงสร้างหลังคาทาด้วยไม้ไผ่ แล้วมุงด้วยวัสดุธรรมชาติ อาทิ หญ้า และใบปาล์มต่างๆ โครงสร้างหลังคาส่วนด้านสกัด (หัวเรือน) ทั้งด้านหน้าและด้านหลังจะทำเป็นหลังคาโอบลุมลงมา อันแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะของการปิดล้อม แสดงถึงความอบอุ่นและปลอดภัย”

(เกรียงไกร เกิดศิริ 2558: 102)

หลักฐานการสร้างเรือนแบบยกพื้นเรือนในประเทศไทย พบตั้งแต่นในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งมีการขุดค้นพบที่แหล่งโบราณคดีบ้านหนองแซ่ เสา ตำบลหินกอง อำเภอเมืองฯ จังหวัดราชบุรี ใน พ.ศ. 2509 โดยคณะสำรวจก่อนประวัติศาสตร์ไทย-เดนมาร์ก ขุดค้นพบหลุมฝังศพและหลุมเสา

บ้านรวม 6 หลุม มีผังเป็นรูปไข่ด้านยาวประมาณ 10 เมตร แต่ละหลุมขนาดเท่ากระบอกลูกโป่ง นับเป็นร่องรอยที่พิกาศัยแห่งแรกในประเทศไทย (กรมศิลปากร 2534: 68) การค้นพบในครั้งนั้นทำให้นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าการก่อสร้างเรือนแบบยกพื้นเรือนในประเทศไทยอาจจะมีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ในสมัยทวารวดี หรือในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-14 ยังพบภาพสลักบนใบเสมาที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นภาพพุทธประวัติแสดงการเสด็จมาเยือนกรุงกบิลพัสดุ์ของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีการแสดงให้เห็นถึงเขตรั้ววังประตูวังที่ทำด้วยเครื่องไม้ และราชมณเฑียรที่มีลักษณะเป็นเรือนไม้ ได้ถุนสูงและมีหลังคาเป็นหน้าจั่วแบบเรือนไทยอย่างชัดเจน และเมื่อนำมาพิจารณาประกอบการขุดค้นทางโบราณคดีที่พบหลุมเสาอาคารตามแหล่งชุมชนโบราณ จึงสันนิษฐานได้ว่าลักษณะอาคารที่อยู่อาศัยของผู้คนสมัยทวารวดีเป็นเรือนไม้ที่มีเสาสูง มีได้ถุน เช่นที่ปรากฏในภาพสลักบนเสมาหินทวารวดีหลักฐานการสร้างที่พิกาศัยแบบยกพื้นเรือนในประเทศไทย

นอกจากการค้นพบทางโบราณคดีและการอ้างอิงจากภาพสลักแล้ว ยังมีหลักฐานที่ได้ทำการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งกล่าวถึงเรือนพักอาศัยในสมัยอยุธยา ไม่ว่าจะเป็นในบันทึกของบาทหลวง Andrien Laynay มิชชันนารีชาวฝรั่งเศสรุ่นแรกที่เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2205 ซึ่งกล่าวถึงสภาพบ้านเรือนในสมัยนั้นไว้ในหนังสือ Siam et les Missionnaires Français ความว่า

อันที่จริงการก่อสร้างบ้านเรือนของชาวสยามเป็นไปอย่างง่าย ๆ มีเสาที่โอบกและขัดเงาแล้วยกขึ้นสูงจากพื้นดินโดยเฉลี่ย 2 เมตร จำนวน 8 ต้น วางคานตามขวางใช้เป็นรอด ซึ่งคนยากจนจะใช้ไม้ไผ่ทั้งลำหรือผ่าซีกแทน แต่ผู้มีอันจะกินจะใช้แผ่นกระดานขนาดใหญ่และหนาวางเรียงรวมกันไว้อย่างง่าย ๆ สำหรับหลังคาจะใช้ไม้ไผ่ยาวชันนอตและใช้เชือกหวายผูกตรึงไว้กับเสา หลังจากนั้นก็มุงด้วยใบปาล์มที่ผูกติดกับกระดานไม้ไผ่หรือไม่ก็สักแผ่นบางๆ

นอกจากในหนังสือ *Siam et les Missionnaires Français* แล้ว ยังมีการกล่าวถึงลักษณะเรือนที่พักอาศัยในอดีตไว้ในใจจดหมายเหตุแกมเฟอร์ เขียนโดย Engelbert Kaempfer หมอชาวเยอรมันที่เข้ามาในอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 2233 สมัยสมเด็จพระเพทราชา ว่าเรือนที่พักอาศัยในสมัยอยุธยา มีลักษณะเป็นเรือนที่ปลูกบนเสาสูงหรือเป็นเรือนยกพื้นสูงนั่นเอง “ส่วนบ้านเรือนในหมู่บ้านซึ่งปลูกอยู่บนบกนั้น ตามปกติสร้างด้วยไม้ไผ่ประกอบกับไม้กระดานและสิ่งอื่นๆ ซึ่งหาได้ง่าย แต่บ้านซึ่งปลูกตามริมฝั่งแม่น้ำนั้น ปลูกบนเสาสูงถึงฟากหนึ่ง เพื่อมิให้กระแสน้ำหน้าน้ำท่วมถึง แต่ละบ้านมีบันไดสำหรับลงน้ำในเวลาหน้าแล้งและมีเรือสำหรับไปมาในเวลาน้ำมาก” (กรมศิลปากร 2487: 54) หลักฐานที่กล่าวถึงเรือนที่พักอาศัยในสมัยอยุธยา นอกจากจะมีการบรรยายเป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว ยังมีภาพเรือนที่พักอาศัยเป็นภาพเรือนใต้ถุนสูง น้ำกำลังท่วมใต้ถุน

ไม่มีระเบียบ หลังคาทรงจั่วมีบันลคมคล้ายซ่อฟ้าและหางหงส์ หลังคามุงด้วยใบไม้ น่าจะเป็นตั่วจาก ฝาเรือนมีลักษณะเป็นไม้ขัดแตะ ซึ่งน่าจะเป็นไม้ไผ่สานหน้าตาต่างเป็นบานกระทุ้ง ด้านสกัด 1 ช่อง ด้านยาว 2 ช่อง มีช่องประตูและบันไดขึ้นเรือนด้านยาว มีเสาปรากฏทั้งหมด 6 ต้นซึ่งลักษณะในภาพเป็นลักษณะที่สอดคล้องกับในหนังสือของ Andrien Laynay ที่กล่าวไว้ข้างต้นเช่นกัน

ตามหลักฐานในบันทึกและจดหมายเหตุที่กล่าวไว้ข้างต้น เป็นลักษณะของเรือนที่พักอาศัยในภาคกลาง ซึ่งพบว่า มีลักษณะบางประการที่สอดคล้องกับเรือนที่พักอาศัยในภูมิภาคอื่นๆ ดังเช่นบันทึกการเดินทางของคาร์ล บ็อค นักสำรวจชาวตะวันตกในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งได้บันทึกไว้ในหนังสือ *Temples and Elephants* อันมีข้อความบางตอนกล่าวถึงสภาพเรือนไทยในเมืองเชียงราย ดังนี้ “...บ้านส่วนมากมักจะไม่สูงกว่าชั้นเดียว และมักจะสร้างไว้บนเสา เพื่อให้พื้นบ้านอยู่สูงกว่าระดับพื้นดินประมาณ 5 ฟุต ถึง 8 ฟุตเสมอ ตามใต้ถุนมักจะมีกุบช้างหรือกระซู่ใส่สิ่งของสุ่มเอาไว้กองใหญ่...”

(เสนอ นิลเดช 2541: 8)

หลักฐานขั้นต้นไม่ว่าจะเป็นหลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดี หลักฐานจากโบราณวัตถุและหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่มีความเกี่ยวข้องกับเรือนยกพื้น อาจทำให้พอเชื่อมโยงได้ว่า ลักษณะการสร้างเรือนแบบยกพื้นปรากฏในสังคมไทยมาเป็นเวลานานนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งยังพบในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นกัน “การยกพื้นเรือน” จึงเป็นลักษณะร่วมอีกประการหนึ่งที่พบในเรือนพื้นถันในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และพื้นที่ “ไต้ถุนเรือน” ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เกิดจากยกพื้นเรือน ก็น่าจะเป็นพื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านานแล้วเช่นกัน

“ไต้ถุนเรือน” ในบริบทสังคมไทยในอดีต: พื้นที่ว่าง หน้าที่การใช้งาน คติความเชื่อและการเปลี่ยนแปลง

“ตามพระคำรัสในเรื่องเรือนนั้น ทรงพระดำริไปในทางประวัติ พงศาวดาร อันเกล้ากระหม่อมไม่ถนัดจะกราบทูลชัดหรืออำนวยก็ไม่ไหวทั้งนั้น ได้แต่จะกราบทูลอย่างเลพลาดพาดว่า เรือนก็จะต้องเป็นหลังโดดๆ มาก่อนเหมือนกันทั่วโลกแล้วจึงเอามาผสมติดต่อกันเข้าในภายหลัง ในการมีมุขเป็นสามเป็นสี่หรือมีการซ้อนชั้นนั้นก็อยู่ในการทำสมนัตนเอง เรือนเมืองเราที่ทำประหนึ่งว่าสองชั้นนั้น แท้จริงก็เพื่อจะหนีน้ำท่วม ลางแห่งพื้นล่างก็ฉ่ำแฉะและเททิ้งของโสโครกลงไป ไม่สมควรที่คนจะเข้าไปจึงเกิดถือกันเป็นไต้ถุนขึ้น”

(นิรศรานวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา 2546: 114-115)

ข้อสันนิษฐานที่มาของ “ไต้ถุน” ข้างต้น เป็นลายพระหัตถ์ส่วนพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งทรงได้ตอบกับสมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ข้อเขียนนี้อาจทำให้พอเห็นภาพของพื้นที่ “ไต้ถุนเรือน” ในอดีตของสังคมไทยได้ว่าเป็นพื้นที่ที่เกิดจากการยกพื้นเรือนให้สูงจากพื้นดินเพื่อหนีน้ำท่วมบริเวณด้านล่างที่เรียกกันว่า

ไต้ถุนนั้น จึงมีความชื้นแฉะ รวมทั้งอาจมีการเทของเสียทิ้งลงไป ทำให้เป็นบริเวณที่สกปรกไม่เหมาะสำหรับใช้เป็นที่พักอาศัยของคน รวมทั้งเป็นพื้นที่ที่สะท้อนวิถีชีวิตของคนในยุคสมัยนั้น สอดคล้องกับเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ไต้ถุนเรือนในสังคมไทย ที่พบว่าในอดีตหน้าที่การใช้สอยของไต้ถุนเรือนอยู่ในรูปแบบ “พื้นที่สำหรับเก็บสิ่งของและเลี้ยงสัตว์” ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงบรรยายสภาพโดยทั่วไปของบ้านเรือนในอีสานเมื่อคราวเสด็จมาตรวจราชการมณฑลใน พ.ศ. 2449 ว่า “...มีรั้วหมายเขตเป็นที่เรียบบร้อย เรือนราษฎรมักเป็นเรือนไต้ถุนสูง โดยมากหลังคามุงแฝก บางแห่งมุงด้วยไม้ไผ่หรือกระเบื้องไม้ ไต้ถุนเรือนมักมีก๊อทผ้า และบางแห่งมีครกกระเดื่องตำข้าว และมียุ้งข้าวเล็กหลังหนึ่งต่างหาก และที่บ้านนอกมีคอกกระบือไต้ถุนด้วย” (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา 2550: 36)

อีกตัวอย่างที่พบว่าพื้นที่ไต้ถุนเรือนเป็นพื้นที่สะท้อนวิถีชีวิตและแบ่งบอกอาชีพของเจ้าของเรือนคือในกรณีการศึกษาเรือนพื้นถิ่นของชาวลาวเวียงบ้านเลือก จังหวัดราชบุรี ซึ่งได้กล่าวถึงรูปแบบเรือนในอดีตเอาไว้ว่า ชาวลาวบ้านกล่าวว่าเรือนทั้งหมดเป็นเรือนยกพื้นสูง ไต้ถุนเรือนเป็นพื้นที่โล่งเอาไว้เป็นที่อยู่ของวัว และเก็บอุปกรณ์การทำนาเนื่องจากชาวลาวบ้านเกือบทั้งหมดมีอาชีพทำนา (วันดี พินิจวรสิน 2555: 63)

นอกจากนี้ ในบางพื้นที่ ไต้ถุนเรือนยังเป็นพื้นที่ที่สะท้อนคติความเชื่อบางประการ โดยเฉพาะความเชื่อในฐานะพื้นที่อวมงคล เช่น การแบ่งสัดส่วนเรือนแบบมงคลสูตรซึ่งเป็นการแบ่งสัดส่วนที่แฝงด้วยปรีชาธรรมคำสอน หรือลักษณะของความเชื่อโดยอยู่ในกรอบของสัมมาทิฐิ โดยการแบ่งสัดส่วนเรือนแบบมงคลสูตร ได้จัดให้พื้นที่ไต้ถุนเรือนเป็นพื้นที่ที่มีศักดิ์ต่ำที่สุด นั่นคือเป็นพื้นที่ของ “โลกมนุษย์” และการกำหนดพื้นที่ไต้ถุนให้เป็นพื้นที่อวมงคล ยังถูกตอกย้ำให้เห็นชัดเจนขึ้นในธรรมเนียมปฏิบัติของผู้เป่าปี่กาหลอซึ่งเป็นการละเล่นที่นิยมกันในภาคใต้ของประเทศไทย โดยผู้เป่าปี่กาหลอมีข้อห้ามข้อหนึ่งที่จะต้องปฏิบัติคือ “ห้ามเข้าไต้ถุนบ้านซึ่งมี

เสาเรือนเพียง 4 เสา และได้ถุนบ้านซึ่งมีคนเกิดใหม่ๆ อย่างเด็ดขาด เพราะจะทำให้คาถาเสื่อมหาย”

จากความเชื่อเรื่องการแบ่งสัดส่วนพื้นที่ หรือแม้กระทั่งจากธรรมเนียมปฏิบัติ ซึ่งมีการยกตัวอย่างในข้างต้น พื้นที่ใต้ถุนเรือนในอดีตยังมีการใช้งานในลักษณะของ “การใช้งานเฉพาะกลุ่ม” ส่วนหนึ่งคือใต้ถุนเรือนมักเป็นพื้นที่การใช้งานของเพศหญิง เช่น เป็นพื้นที่ในการทำหัตถกรรม หรือกิจกรรมที่มีผู้หญิงเป็นหลัก หรือในเรือนที่มีลักษณะเป็นครอบครัวผู้มีฐานะหรือครอบครัวใหญ่ ก็มักพบการใช้งานพื้นที่ใต้ถุนเรือนเป็นที่พักอาศัยของข้าทาสบริวาร รวมทั้งใช้เป็น “คุก” สำหรับจองจำนักโทษ การใช้งานในลักษณะเช่นนี้เปรียบเป็นการแสดงถึงอำนาจและฐานะของสมาชิกในเรือนนั้น ดังปรากฏในหนังสือสารานำแห่งสถาปัตยกรรมไทยที่กล่าวว่า “แต่เรือนขนาดใหญ่ตามประเพณีที่มีผู้อาศัยอยู่ด้วยกันมากๆ เชื่อว่าพื้นที่ใต้บันไดพื้นที่ใต้ถุน อาจยอมให้ข้าทาสบริวารใช้ประโยชน์ได้ เพราะว่ามีศักดิ์ต่ำกว่าเจ้าของเรือนและอาจมีเจตนาที่ต้องการชมช้อยู่ในทีเดียว” (สันติ ฉันทวิลาสวงศ์ ม.ป.พ.: 82)

ความเชื่อบางประการเกี่ยวกับใต้ถุนเรือนในฐานะที่เป็นพื้นที่อวมงคลหรือพื้นที่สำหรับบุคคลเฉพาะกลุ่มยังคงปรากฏอยู่แม้กระทั่งในช่วงที่อิทธิพลตะวันตกเริ่มแพร่กระจายเข้ามาในประเทศไทย โดยแม้จะมีการรับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมจากชาติตะวันตก แต่ก็ยังคงความเชื่อเรื่องเหล่านี้อยู่ สันนิษฐานจากลักษณะบ้านเรือนในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกคือมีรูปแบบอาคารแบบก่ออิฐถือปูน แต่มีการวางรูปแบบของบันไดให้อยู่ภายนอกบ้าน ทำให้พื้นที่ชั้นล่างของบ้านไม่ได้ถูกใช้งาน ลักษณะเช่นนี้ทำให้วิเคราะห์ได้ว่าส่วนหนึ่งอาจจะมาจากการหลีกเลี่ยงที่จะใช้พื้นที่ชั้นล่าง ด้วยยังมีความเชื่อเรื่องการลอดใต้ถุนเรือนเป็นอัปมงคล ดังที่สมเด็จพระยาตำรารงราชานุภาพกล่าวไว้ในสาส์นสมเด็จ ตอนหนึ่งว่า

ถึงรัชกาลที่ 4 ผู้มีบรรดาศักดิ์จึงเริ่มทำเรือนอยู่เป็นตึกกัน

แพร่หลาย เรือนตึกที่สร้าง รัชกาลที่ 4 ทำตามแบบเรือนอเมริกัน แต่ พระที่นั่งอิศเรศราช์องค์เดียว นอกจากนั้นมีแบบขึ้นใหม่อีกอย่าง 1 จะเรียก (อย่างไรขอไปที) ว่า “ตึกกะหลาป่า” เป็นตึก 2 ชั้น สันฐานสี่เหลี่ยม มีมุขบ้างไม่มีบ้าง ทรงหลังคาตาคว่าแบบเรือนไทย ทำฝารอบเอา เฉลียงไว้ในเรือน มีบันไดขึ้นข้างนอกด้วย ยังถือคิดว่าตลอดได้ถุ่นเป็น อัมมงคล

(นิศรานวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา 2546: 68)

การใช้งานพื้นที่ใต้ถุนเรือนในฐานะพื้นที่เก็บของ พื้นที่เลี้ยงสัตว์ หรือพื้นที่เฉพาะกลุ่ม รวมทั้งความเชื่อในเรื่องพื้นที่ใต้ถุนเรือนว่าเป็นพื้นที่ อวมงคลเริ่มหมดไปเมื่อมีการสร้างเรือนตึกเพิ่มมากขึ้นในประเทศไทยในช่วงรัชกาลที่ 5 และโดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2418 ที่มีการสร้าง “ตำหนักใหญ่ วังบูรพาภิรมย์”

แบบเรือนตึกในเมืองไทยคงยังเป็นอย่างมีห้องมุขประกอบ กับบันไดมาจนตอนต้นรัชกาลที่ 5 ดังเช่นพระที่นั่งใหม่ตำหนักทูลกระหม่อมปราสาท ตำหนักเจ้าคุณประยูรวงศ์ และวังกรมหลวงอดิศราฯ เป็นแบบอย่างนั้นทั้งนั้น...ชินยอครัสซิกี้เริ่มได้ชื่อเสียง เลยเป็นเหตุให้ได้สร้างตำหนักใหญ่ที่วังบูรพาภิรมย์ เป็นตึกหลังแรกที่ทำที่รถจอดข้างใต้มุข และบันไดขึ้นข้างเรือน เพิกถอนคติรังเกียจใต้ถุน แต่นั้นมา

(นิศรานวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา 2546: 70)

ตำหนักใหญ่ วังบูรพาภิรมย์จึงถือว่าเป็นเรือนแห่งแรกที่ทำบันไดขึ้นเรือนไว้ในบริเวณข้างในเรือน ลักษณะการสร้างที่พักอาศัยของพระราชวงศ์ ข้าราชการชั้นสูงและคหบดีในกรุงเทพมหานครนั้น นับเป็นต้นแบบให้ชาวบ้านในต่างจังหวัดนำไปสร้างบ้านเรือนของตนเองตาม การที่ตำหนักใหญ่ วังบูรพาภิรมย์สร้างบันไดขึ้นเรือนไว้ข้างในเรือน และเป็นต้นแบบให้บ้าน

เรือนของประชาชนหลังอื่นๆ เป็นจุดเริ่มต้นของการใช้พื้นที่ใต้ถุนเรือนที่ไม่ใช่เพียงการเลี้ยงสัตว์ เก็บสิ่งของหรือใช้งานเฉพาะกลุ่มอีกต่อไป และนับว่าเป็นการเพิกถอนคติเรื่องพื้นที่ใต้ถุนเรือนเป็นพื้นที่อวมงคลอีกด้วย

จากข้างต้น อาจกล่าวได้ถึงใต้ถุนเรือนในเริ่มแรกได้ว่า เกิดจากสาเหตุการยกพื้นเรือนขึ้นสูงเพื่อให้พ้นจากระดับน้ำสูงสุดที่จะท่วมถึงตัวเรือน และด้วยเหตุนี้ส่งผลทำให้ในอดีตพื้นที่ใต้ถุนเรือนมักถูกปล่อยให้เปล่าว่าง ในช่วงฤดูฝนหรือฤดูน้ำหลากก็กลายเป็นพื้นที่ที่มีน้ำขังหรือน้ำเจิ่งนอง ส่วนในฤดูอื่นๆ พื้นที่บริเวณนี้ส่วนมากนั้นก็มักเป็นพื้นที่ที่มีความสกปรก ชื้นแฉะ พื้นที่ใต้ถุนเรือนจึงไม่เหมาะสำหรับให้คนใช้ประโยชน์โดยตรงหรือเป็นพื้นที่ใช้สอยหลัก ต่อมาอาจมีประยุกต์ใช้พื้นที่นี้สำหรับเลี้ยงสัตว์ หรือใช้เก็บของตามลักษณะการประกอบอาชีพของคนไทย ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และเลี้ยงสัตว์เป็นหลัก ซึ่งนับเป็นผลพลอยได้จากการนำพื้นที่ว่างในส่วนนี้มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในช่วงแรก ก่อนจะมีการพัฒนามาเป็นพื้นที่ใช้สอยของคน โดยยังไม่ได้อยู่ระดับพื้นที่ใช้สอยหลัก เป็นเพียงพื้นที่ทำงานเล็กๆ น้อยๆ หรือพื้นที่พักผ่อนเท่านั้น ก่อนที่อิทธิพลตะวันตกจะเข้ามาสู่รูปแบบเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นของไทย และส่งผลให้ลักษณะการใช้งานพื้นที่ใต้ถุนเรือนค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไป

ใต้ถุนเรือนในบริบทสังคมไทยปัจจุบัน: การเปลี่ยนแปลงสู่พื้นที่ใช้งานหลัก

การใช้งานพื้นที่ใต้ถุนเพื่อเลี้ยงสัตว์ เก็บสิ่งของ หรือความเชื่อเรื่องพื้นที่อวมงคลนั้น เป็นลักษณะการใช้งานที่พบในอดีต แม้ในปัจจุบันจะยังพบลักษณะการใช้งานเพื่อเลี้ยงสัตว์ เก็บสิ่งของอยู่ แต่การใช้งานใต้ถุนก็แทบไม่มีข้อจำกัดเรื่องคติความเชื่ออีกต่อไป พื้นที่ใต้ถุนเรือนในบริบทสังคมไทยปัจจุบันมีการประยุกต์ใช้งานให้เข้ากับความต้องการมากขึ้น และมีลักษณะที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น (ภาพที่ 1-3)

ผลการศึกษาจากเอกสารเบื้องต้น โดยอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูล

เนื้อหาจากเอกสารหรืองานวิจัยที่มีการกล่าวถึงพื้นที่ใต้ถุนเรือน ร่วมกับการลงพื้นที่ภาคสนามเก็บข้อมูลพื้นฐานจากเรือนกรณีศึกษาในจังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดเพชรบุรี พบว่าการเปลี่ยนแปลงการใช้งานพื้นที่ใต้ถุนเรือนลักษณะหนึ่งให้เห็นชัดเจนในปัจจุบัน คือเริ่มมีการปิดล้อมหรือกั้นพื้นที่ใต้ถุนเรือนบางส่วนหรือทั้งหมดเพื่อประโยชน์ในการใช้งานที่จริงจัง เป็นกิจจะลักษณะกว่าที่ผ่านมา โดยเรือนที่พักอาศัยมักจะมีการปิดล้อมส่วนใต้ถุน เพื่อความปลอดภัยในการอยู่อาศัยและป้องกันขโมย เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางสังคมภายในหมู่บ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม มีการย้ายถิ่นฐานของคนจากภายนอกชุมชนเข้ามาตั้งถิ่นฐาน การปิดล้อมส่วนใต้ถุนมักเป็นการปรับจากพื้นที่โล่งเป็นมุมหรือกั้นเป็นห้อง รวมทั้งการต่อเติมออกไปด้านหลังของตัวเรือนหลักโดยที่แยกโครงสร้างออกจากตัวเรือน ซึ่งผลจากการเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้กิจกรรมในเรือนระยะหลัง ส่วนใหญ่สมาชิกในครัวเรือนมักใช้พื้นที่ชั้นล่างและบริเวณลานรอบตัวเรือน ทั้งนี้เป็นผลมาจากการต้องการสภาวะสบายสำหรับการใช้ชีวิตในตอนกลางวัน เรือนครึ่งตึกครึ่งไม้เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการหายไปของความโล่งใต้ถุนเรือน หมายความว่ามีการกั้นใต้ถุนเรือนบางส่วนหรืออาจกั้นทั้งหมดเพื่อใช้ประโยชน์อย่างเป็นกิจจะลักษณะ (วีระ อินพันทัง 2555: 155) ลักษณะเช่นนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงทั่วไปที่พบได้มากจากการศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงใต้ถุนเรือนพื้นถิ่นในประเทศไทย และการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ใต้ถุนเรือนในจังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดเพชรบุรี ซึ่งผู้ศึกษาเลือกเป็นพื้นที่กรณีศึกษาโดยการปรับใช้พื้นที่ใต้ถุนเรือนให้เป็นกิจจะลักษณะมากขึ้นด้วยการปิดล้อมหรือกั้นพื้นที่นั้น พบลักษณะของการปรับใช้พื้นที่ใต้ถุนเรือนโดยการปิดล้อมหรือกั้นพื้นที่คล้ายคลึงกัน สามารถแบ่งลักษณะการปิดล้อมได้ 2 รูปแบบ คือ การปิดล้อมแบบบางเบาและการปิดล้อมแบบทึบ

การปิดล้อมหรือกั้นพื้นที่รูปแบบแรก คือการปิดล้อมหรือกั้นพื้นที่แบบบางเบาบริเวณพื้นที่ใต้ถุนบ้านของเรือนที่ทำการศึกษา พบในลักษณะการใช้ไม้ระแนงหรือวัสดุอื่นตีตามดั่งแบบโปร่ง รวมทั้งการใช้ตุ้มเก็บของแทน

ผนังกันขอบเขต (ภาพที่ 4-6) และการปิดล้อมพื้นที่ใต้ถุนเรือนบางส่วน ซึ่งการปิดล้อมเช่นนี้ จะทำให้เห็นถึงลักษณะเดิมของพื้นที่ใต้ถุนเรือนอยู่บ้าง และยังพบการใช้งานที่ยังคงมีมาตั้งแต่อดีตอยู่ เช่น การใช้พื้นที่ใต้ถุนเรือนเป็นพื้นที่นั่งพักผ่อน ทำงาน หรือใช้เป็นที่พักเก็บอุปกรณ์ต่างๆ สิ่งที่ได้พบจากการศึกษาพื้นที่ใต้ถุนเรือนที่มีการปิดล้อมแบบบางเบา คือนอกจากการปิดล้อมหรือกั้นพื้นที่แล้ว ยังมีการปรับปรุงพื้นที่ใต้ถุนเรือนจากในอดีตที่มักปล่อยเป็นลานดินว่าง เรือนบางหลังได้มีการปรับปรุงพื้นที่ใต้ถุนเรือนโดยการเพปูนหรือปูกระเบื้อง (ภาพที่ 7-8) นอกจากนี้ยังพบการเปลี่ยนแปลงของการใช้งาน โดยพื้นที่ชั้นบนของเรือนยังคงเป็นพื้นที่สำหรับนอนในเวลากลางคืน แต่การใช้งานหลักในเวลากลางวันนั้นจะพบการใช้งานอยู่บริเวณพื้นที่ใต้ถุนเรือนเป็นหลัก การปิดล้อมหรือกั้นพื้นที่รูปแบบที่สอง คือการปิดล้อมหรือกั้นพื้นที่แบบที่บดด้วยการสร้างผนังก่ออิฐถือปูนจากการศึกษาเบื้องต้น รวมถึงจากพื้นที่กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นในจังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดเพชรบุรี ส่วนใหญ่มักพบการปิดล้อมหรือกั้นพื้นที่ใต้ถุนเรือนทั้งหมด โดยมีการเว้นพื้นที่ว่างบางส่วนบริเวณหน้าบ้าน (ภาพที่ 9) ลักษณะการปิดล้อมหรือกั้นพื้นที่เช่นนี้ทำให้กลายเป็นเรือนใหม่ที่มีการก่อสร้างแบบครั้งไม่ครั้ง ปูน จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลและสัมภาษณ์เจ้าของเรือน พบความน่าสนใจประการหนึ่งจากการปิดล้อมหรือกั้นพื้นที่แบบที่บ คือการที่บริเวณพื้นที่ใต้ถุนได้กลายเป็นพื้นที่ใช้งานหลักในกิจกรรมต่างๆ ของครอบครัว แม้กระทั่งการแบ่งห้องเพื่อใช้เป็นห้องนอน ห้องครัว ส่วนรับแขก หรือส่วนที่สมาชิกในบ้านจะมารวมตัวกันทำกิจกรรมต่างๆ (ภาพที่ 10-11) นอกจากนี้ในเรือนบางหลัง เมื่อมีการปิดล้อมหรือกั้นพื้นที่บริเวณใต้ถุนเรือน ยังมีการปรับพื้นที่ให้กลายเป็นพื้นที่ร้านค้าอีกด้วย (ภาพที่ 12) ส่วนชั้นบนของเรือนโดยส่วนมากนั้นมักไม่มีการใช้งานในปัจจุบัน โดยบางหลังกลายเป็นเพียงที่เก็บของหรือห้องพระเท่านั้น

ข้อมูลจากการศึกษาเบื้องต้นนี้ ทำให้ผู้ศึกษาเกิดข้อสังเกตประการหนึ่งว่า แต่แรกนั้นการยกพื้นเรือนไม่ได้มีการจำเพาะเจาะจงที่จะทำขึ้นเพื่อ

เพิ่มพื้นที่ใช้งานให้แก่เรือนและพื้นที่ใต้ถุนเรือนก็ไม่ได้มีขึ้นเพื่อรองรับการใช้งานดังที่เห็นในปัจจุบัน ใต้ถุนเรือนในบริบทของสังคมไทยปัจจุบัน จึงพบการเปลี่ยนแปลงการใช้งานสู่พื้นที่ใช้งานหลักอย่างเป็นกิจจะลักษณะมากขึ้น โดยวิเคราะห์ว่าอาจจะเกิดจากสาเหตุ 3 ประการ

ประการที่หนึ่ง คือ อิทธิพลจากชาติตะวันตกที่เข้ามาในช่วงรัชกาลที่ 4-5 ซึ่งทำให้ชาวไทยนิยมสร้างบ้านเรือนเลียนแบบชาติตะวันตกมากยิ่งขึ้น ถึงแม้จะมีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของตนด้วยก็ตาม และกระแสนิยมเช่นนี้ได้แพร่หลายจากชนชั้นสูงสู่ประชาชนธรรมดา พร้อมกับคติความเชื่อบางประการที่เริ่มเลือนหายไป หนึ่งในนั้นคือความเชื่อเรื่องพื้นที่ใต้ถุนเป็นพื้นที่อวมงคล ทำให้เริ่มมีการใช้งานพื้นที่ใต้ถุนเรือนหลากหลายยิ่งขึ้น

ประการที่สอง คือ การเปลี่ยนแปลงของวัสดุในการก่อสร้าง เช่น ไม่สามารถหาทรัพยากรดั้งเดิมในพื้นที่มาใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือนได้ดังเช่นในอดีต ทำให้วัสดุในการก่อสร้างเปลี่ยนไป ตัวอย่างหนึ่งที่ได้ชี้ชัดคือการเปลี่ยนวัสดุผนังหลังคาจากวัสดุธรรมชาติทำให้บ้านเรือนร้อนขึ้น ส่งผลให้พื้นที่บนเรือนไม่เหมาะแก่การอยู่อาศัยในเวลากลางวัน และเกิดการปรับตัวของผู้อาศัยโดยใช้พื้นที่ใต้ถุนเรือนเป็นพื้นที่อาศัยในเวลากลางวันแทน นอกจากนี้ยังรวมถึงการเข้ามาของเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่ทำให้เจ้าของเรือนปรับเปลี่ยนวัสดุ เทคนิคการก่อสร้าง รวมทั้งรูปแบบเรือนพักอาศัยของตนในปัจจุบัน

ประการที่สาม คือ การเปลี่ยนแปลงการใช้งานพื้นที่เรือน กล่าวคือ จากที่เคยปล่อยให้พื้นที่ใต้ถุนเรือนเป็นเพียงที่เก็บของและเลี้ยงสัตว์ ในปัจจุบันพื้นที่เลี้ยงสัตว์ส่วนมากถูกย้ายออกมาเป็นสัดส่วนมากยิ่งขึ้น และมีการปรับพื้นที่ใต้ถุนให้สะอาด ระบายน้ำ ทำให้นอกจากจะใช้เป็นที่เก็บเครื่องใช้ต่างๆ แล้ว ยังใช้เป็นที่จอดพาหนะ รวมทั้งสำหรับนั่งพักผ่อนเวลากลางวัน รับแขก ตลอดจนใช้สำหรับประกอบอาชีพและเป็นพื้นที่อยู่อาศัยหลัก จึงทำให้มีการปรับการใช้งานมาใช้พื้นที่ใต้ถุนเรือนมากขึ้นดังเช่นปัจจุบัน โดยเหตุผลหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้งานพื้นที่เรือน

คือการเพิ่มปริมาณของจำนวนผู้สูงอายุในครอบครัว ทำให้ลูกหลานหรือแม้กระทั่งตัวผู้สูงอายุพยายามปรับเปลี่ยนพื้นที่ต่างๆ บนเรือนพักอาศัยให้สอดคล้องกับการใช้งานของผู้สูงอายุมากที่สุด โดยเรือนที่มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ได้ถูกให้เป็นพื้นที่ใช้งานหลักนั้น มักเป็นเรือนที่มีผู้สูงอายุอาศัยอยู่ตามลำพังหรือหากมีลูกหลานอาศัยอยู่ด้วย ผู้สูงอายุในครอบครัวก็มักจะเป็นผู้ใช้พื้นที่ได้ถูกเรือนเป็นหลักนั่นเอง

การเปลี่ยนแปลงการใช้งานพื้นที่ได้ถูกเรือนในปัจจุบันจึงสะท้อนให้เห็นถึงหน้าที่การใช้งานของพื้นที่ได้ถูกเรือนที่เปลี่ยนแปลงจากเดิม ได้ถูกเรือนในอดีตเป็นพื้นที่โล่ง ว่างเปล่า และมีความเชื่อว่าเป็นพื้นที่อวมงคลพบการใช้สอยของคนค่อนข้างน้อย หรือมักเป็นกลุ่มคนที่สถานะทางสังคมต่ำกว่าคนในสังคมนั้น แต่ในปัจจุบันลักษณะเช่นนั้นได้หายไป ได้ถูกเรือนกลายเป็นพื้นที่ใช้งานหลัก มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพื้นที่ได้ถูกเรือนที่หลากหลาย สอดรับกับการพัฒนาที่อยู่อาศัยให้ตอบรับกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้เป็นอย่างดี

สรุป

พื้นที่ได้ถูกเรือนในบริบทสังคมไทยจึงสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะการใช้สอยพื้นที่ที่เปลี่ยนไปจากเดิมที่พื้นที่บนเรือนเป็นพื้นที่หลักในการใช้งาน ในปัจจุบันพื้นที่ได้ถูกเรือนกลายเป็นพื้นที่ใช้งานหลัก และในเรือนบางหลังพื้นที่ชั้นบนแทบจะไม่มีการใช้งานใดๆ เลย กลับกันพื้นที่ได้ถูกเรือนกลับพบลักษณะการใช้สอยที่หลากหลายและมากขึ้น ทั้งเป็นพื้นที่อเนกประสงค์ที่ใช้ในการพักผ่อนหรือทำกิจกรรมต่างๆ หรือแม้กระทั่งพื้นที่ห้องนอน ห้องครัว นอกจากนี้ ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ได้ถูกที่เปลี่ยนไปจากอดีตที่เป็นเพียงลานโล่ง ก็มีการเปลี่ยนแปลงให้เหมาะกับหน้าที่ใช้งานเช่นกัน ทั้งการเทคอนกรีตแทนลานดิน การกั้นพื้นที่บริเวณใต้ถุนเรือนเพื่อเพิ่มพื้นที่การใช้งานให้มากขึ้น ทั้งการปิดล้อมด้วยการใช้วัสดุต่างๆ และการสร้างผนังแบบก่ออิฐถือปูน การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพเช่นนี้ นอกจากจะสะท้อนให้

เห็นถึงหน้าที่การใช้งานของพื้นที่ใต้ถุนเรือนที่เปลี่ยนไปแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบของเรือนพักอาศัยที่เปลี่ยนไปตามกาลเวลาและหน้าที่การใช้งานด้วย จากเริ่มแรกที่เป็นเพียงเรือนไม้ยกพื้น ใต้ถุนโล่ง พัฒนาการมาสู่การเปลี่ยนแปลงเป็นเรือนไม้ยกพื้น พื้นปิดล้อมใต้ถุนบางส่วน เรือนครั้งใดครั้งไม้ และเรือนตึกทั้งหลังเช่นที่พบเห็นกันในปัจจุบัน รวมทั้งสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในปัจจุบันด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 1 การประยุกต์ใช้งานพื้นที่ใต้ถุนเรือนในปัจจุบัน เรือนพักอาศัยพื้นถิ่น จังหวัดเพชรบุรี (ที่มา: ณัฐวดี สัตนันท์, ถ่ายเมื่อ 18 มิถุนายน 2558)

ภาพที่ 2 การประยุกต์ใช้งานพื้นที่ใต้ถุนเรือนในปัจจุบัน เรือนพักอาศัยพื้นถิ่น จังหวัดร้อยเอ็ด (ที่มา: ณัฐวดี สัตนันท์, ถ่ายเมื่อ 25 กรกฎาคม 2558)

ภาพที่ 3 การประยุกต์ใช้งานพื้นที่ใต้ถุนเรือนในปัจจุบัน เรือนพักอาศัยพื้นถิ่น จังหวัดเพชรบุรี
(ที่มา: ญัฐวดี สัตนันทน์, ถ่ายเมื่อ 26 กันยายน 2559)

ภาพที่ 4 การประยุกต์ใช้งานพื้นที่ใต้ถุนเรือนในปัจจุบัน เรือนพักอาศัยพื้นถิ่น จังหวัดร้อยเอ็ด
(ที่มา: ญัฐวดี สัตนันทน์, ถ่ายเมื่อ 26 กรกฎาคม 2558)

ภาพที่ 5 การปิดล้อมหรือกั้นพื้นที่ได้ทุนเรือนแบบบางเบา โดยใช้ไม้ตีตามแนวตั้งแบบโปรง เรือนพักอาศัยพื้นถิ่น จังหวัดเพชรบุรี
(ที่มา: ญัฐติ สัตนันท์, ถ่ายเมื่อ 18 มิถุนายน 2558)

ภาพที่ 6 การปิดล้อมหรือกั้นพื้นที่ได้ทุนเรือนแบบบางเบา โดยใช้สังกะสี เรือนพักอาศัยพื้นถิ่น จังหวัดร้อยเอ็ด
(ที่มา: ญัฐติ สัตนันท์, ถ่ายเมื่อ 26 กรกฎาคม 2558)

ภาพที่ 7 การปรับปรุงพื้นที่ใต้ถุนเรือนโดยการปูกระเบื้อง เรือนพักอาศัยพื้นถิ่น จังหวัดเพชรบุรี
(ที่มา: ณัฐวดี สัตนันท์, ถ่ายเมื่อ 18 กันยายน 2559)

ภาพที่ 8 การปรับปรุงพื้นที่ใต้ถุนเรือนโดยการปูกระเบื้อง เรือนพักอาศัยพื้นถิ่น จังหวัดเพชรบุรี
(ที่มา: ณัฐวดี สัตนันท์, ถ่ายเมื่อ 18 มิถุนายน 2558)

ภาพที่ 9 การปิดล้อมหรือกั้นพื้นที่ได้ทุนเรือนแบบทึบ โดยใช้การก่ออิฐถือปูน เรือนพักอาศัยพื้น
ดิน จังหวัดเพชรบุรี
(ที่มา: อนุรักษ์ สัตนันทน์, ถ่ายเมื่อ 18 มิถุนายน 2558)

ภาพที่ 10 การปิดล้อมหรือกั้นพื้นที่แบบทึบ โดยใช้การก่ออิฐถือปูน เรือนพักอาศัยพื้นดิน จังหวัด
ร้อยเอ็ด
(ที่มา: อนุรักษ์ สัตนันทน์, ถ่ายเมื่อ 24 กรกฎาคม 2558)

ภาพที่ 11 การปิดล้อมหรือกั้นพื้นที่แบบทึบ โดยที่พื้นที่ใต้ถุนกลายเป็นพื้นที่ใช้งานหลักในกิจกรรมต่างๆ ของครอบครัว เรือนพักอาศัยพื้นถิ่น จังหวัดร้อยเอ็ด
(ที่มา: ญัฐติ สัตนันท์, ถ่ายเมื่อ 24 กรกฎาคม 2558)

ภาพที่ 12 การปิดล้อมหรือกั้นพื้นที่บริเวณใต้ถุนเรือน โดยการปรับให้พื้นที่ใต้ถุนกลายเป็นพื้นที่ร้านค้า
(ที่มา: ญัฐติ สัตนันท์, ถ่ายเมื่อ 24 กรกฎาคม 2558)

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร, 2487. **ไทยในจดหมายเหตุแกมเฟอร์**. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเกลื่อน ชัยนาม (พระยาอุทัยพิทักษ์), 25 มีนาคม 2487.
- _____, 2534. **ราชบุรี**. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด.
- กาญจนา ต้นสุวรรณรัตน์, 2544. **สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น: กรณีศึกษาฝายปรีอ เรือนโคราช จังหวัด นครราชสีมา**. นครราชสีมา: โรงพิมพ์สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
- เกรียงไกร เกิดศิริ, 2558. ใน “เรือนยกพื้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.” **วารสารวัฒนธรรม** 54 (1) (มกราคม-มีนาคม): 102.
- คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า, 2525. **สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น**. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า วิทยาเขตเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2550. **เที่ยวที่ต่างๆ ภาค 1-5**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ธาดา สุทธิธรรม, 2554. **การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานในแนวทางการมีส่วนร่วม**. ขอนแก่น: มูลนิธิภูมิปัญญาสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและศิลปะเอเชีย.
- นพดล ตั้งสกุล, 2555. “แบบแผนที่วางในเรือนพื้นถิ่นชาติพันธุ์ไทลาวในภาคอีสานและ สปป. ลาว” ใน **รายงานสรุปผลการวิจัย ตั้งแต่ พ.ศ. 2552-2555 โครงการวิจัย “การศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทที่ใหญ่และแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย”**. กรุงเทพฯ.
- นริศรานุกัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ, 2546. **สาส์นสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ**. กรุงเทพฯ: องค์การการค้าของคุรุสภา.
- ไพโรจน์ เพชรสังหาร, 2531. **คติการปลูกเรือนผู้ไทย อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดกาฬสินธุ์**. ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- เมอร์ซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์, 2557. **จดหมายเหตุลาลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม**. (แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร). กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.
- วันดี พินิจวรสิน, 2555. **สองสถาน...บ้านเรือนลาว-เวียง**. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์.
- _____, 2555. “การปรับเปลี่ยนของบ้านและเรือน” ใน **รายงานสรุปผลการวิจัย ตั้งแต่ พ.ศ. 2552-2555 โครงการวิจัย “การศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทที่ใหญ่และแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย”**. กรุงเทพฯ.
- วิโรฒ ศรีสุโร, 2544. “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้น สำคัญไฉน?” ใน **เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่อง ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วีระ อินพันทั้ง, 2554. “การอนุรักษ์เรือนพักอาศัยพื้นถิ่นในไทย.” วารสารธนาคราอารสงเคราะห
17 (66) (กรกฎาคม-กันยายน)

_____, 2555. เรือนลาวโซ่ง การกลายรูปในรอบสองทศวรรษ. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์.

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, 2543. เรือนไทยบ้านไทย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

ศรุต โพธิ์ไทร และ ขวาวพร ศักดิ์ศรี, 2555. การปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมลาวโซ่งหนองปรง:
ที่ว่างอันเกี่ยวเนื่องกับประเพณี. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์.

สกลชัย บุญปัญญา, 2548. จิตวิญญาณเรือนพื้นถิ่นอีสานในการออกแบบเรือนอีสานร่วมสมัยเพื่อ
การอยู่อย่างยั่งยืน. ปริญาสาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.

สุภาวดี เชื้อพราหมณ์ และ อรศิริ ปาณินท์, 2556. “การอ่าน’ ความเปลี่ยนแปลงและหลากหลาย
ของชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น 1.” วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง 9, 1 (มกราคม-เมษายน):
137.

เสนอ นิลเดช, 2547. เรือนเครื่องผูก. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

อนวิทย์ เจริญศุกุล และ วิวัฒน์ เตมีพันธ์, 2539. เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน.
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2543. ปัญญาสร้างสรรค์ในเรือนพื้นถิ่นอุษาคเนย์: กรณีศึกษาไทย
ลาว อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ผ่านที่ว่าง มวล และชีวิต. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

